

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 58 - 95, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/171/2001

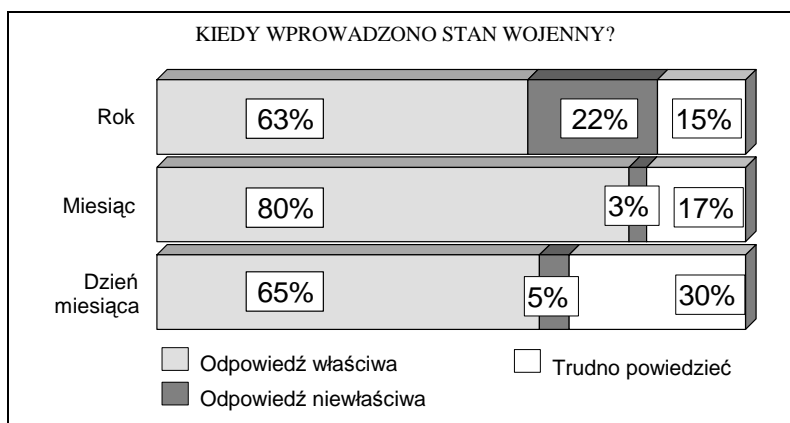
DWADZIEŚCIA LAT PO WPROWADZENIU STANU WOJENNEGO

KOMUNIKAT Z BADAŃ

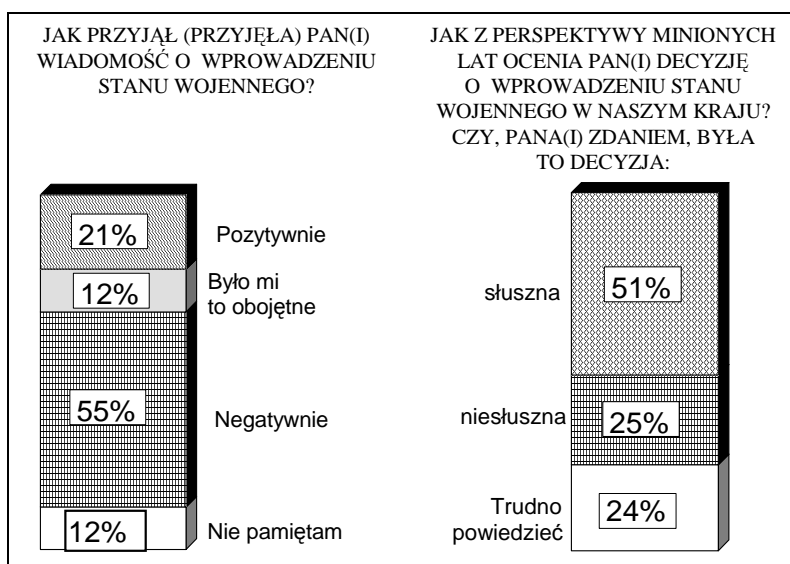
WARSZAWA, GRUDZIEŃ 2001

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

- Dokładną datę wprowadzenia stanu wojennego potrafi podać połowa badanych (51%). Najlepiej zapamiętały ją osoby mające obecnie od 35 do 54 lat.

- Spośród ograniczeń związanych ze stanem wojennym w świadomości Polaków najbardziej utrwaliła się godzina milicyjna - pamięta ją dwie trzecie badanych (65%).
- Mimo że większość respondentów mających wówczas co najmniej 15 lat negatywnie przyjęła wiadomość o wprowadzeniu stanu wojennego, obecnie decyzja ta jest przez nich częściej oceniana jako słuszna niż niesłuszna.

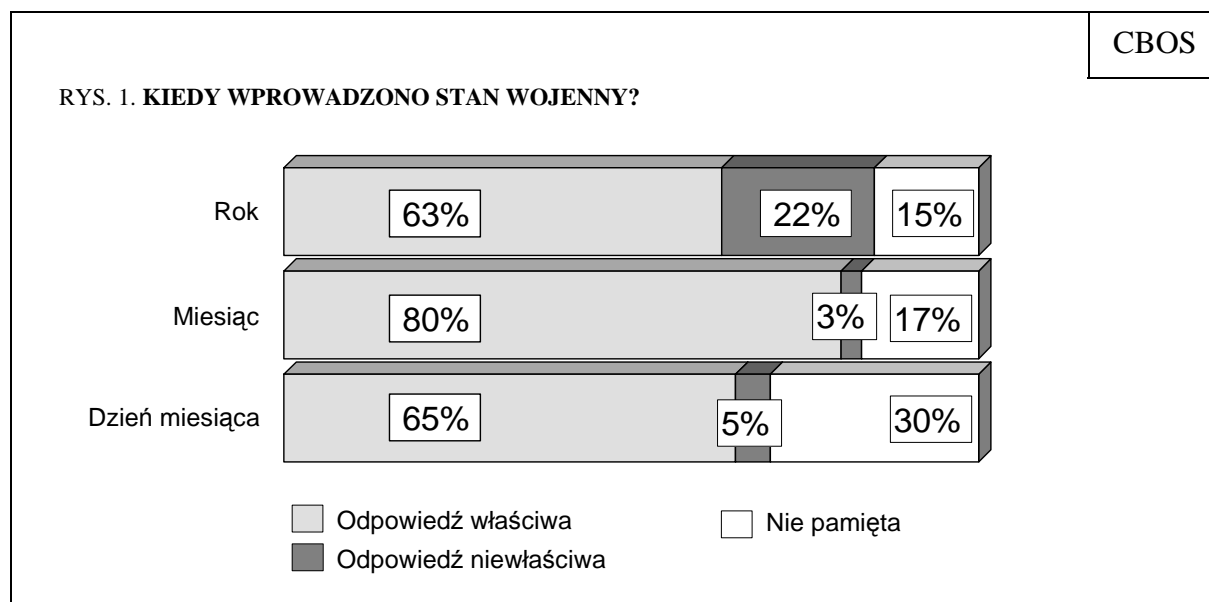

- Młodzież jest jedyną kategorią, w której decyzja o wprowadzeniu stanu wojennego nieco częściej oceniana jest jako niesłuszna niż jako słuszna.

Mija właśnie dwadzieścia lat od wprowadzenia w naszym kraju stanu wojennego. Jak Polacy z dzisiejszej perspektywy oceniają decyzję ówczesnych władz? Co z tamtych wydarzeń pozostało w naszej pamięci?¹

CO PAMIĘTAMY?

Na wstępie zadaliśmy badanym trzy pytania mające charakter *quizu* - czy pamiętają datę wprowadzenia stanu wojennego.

¹ Sondaż „Aktualne problemy i wydarzenia” (138) przeprowadzono w dniach od 9 do 12 listopada 2001 roku na liczącej 968 osób reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłej ludności Polski.

Najczęstszym skojarzeniem z datą wprowadzenia stanu wojennego jest grudzień. Dzień i rok pamiętają już mniejsze grupy badanych. Jeśli chodzi o rok, to najczęściej (15%) - poza właściwym - podawano rok 1980. Widocznie stan wojenny kojarzony jest z 16-miesięcznym okresem pierwszej „Solidarności”, a ta z upływem czasu bywa łączona tylko z rokiem jej powstania, podpisaniem porozumień gdańskich.

Pełną właściwą datę wprowadzenia stanu wojennego podało 51% badanych. Dwa poprawne elementy daty wymienił niemal co czwarty respondent (23%), jeden element poprawny - co dziewiąty (11%), a 15% we wszystkich przypadkach odpowiedziało „nie wiem” (najczęściej) lub podało (w niewielu przypadkach) datę całkowicie błędną.

Pełną prawidłową datę stanu wojennego podawali najczęściej ankietowani mający obecnie od 35 do 54 lat, a więc ci, którzy wówczas mieli od 15 do 34 lat. Można przypuszczać, że są to przede wszystkim najaktywniejsi członkowie ówczesnej „Solidarności”. W tej grupie większość (62%) poprawnie wymieniła datę wprowadzenia stanu wojennego. Natomiast wśród obecnej młodzieży (do 24 roku życia), a więc tych, którzy mieli wówczas najwyżej 4 lata lub urodzili się już po 13 grudnia 1981 roku, potrafi ją wymienić niespełna co trzeci (31%).

Pamięć o stanie wojennym - w warstwie faktograficznej, dotyczącej daty tego wydarzenia - jest słabsza wśród mieszkańców wsi (41% podających pełną poprawną datę) niż wśród mieszkańców miast (od 52% do 61% odpowiedzi poprawnych). W znacznym stopniu zależy ona także od wykształcenia - od 32% wśród badanych z wykształceniem podstawowym do 78% - z wyższym.

Identyczne pytania zadawaliśmy w latach 1994 i 1996. Porównując uzyskane odpowiedzi możemy skonstatować, że w ciągu ostatnich pięciu lat zaczyna się już zaznaczać proces zapomnienia o tym wydarzeniu. Przed pięciu laty pełną datę potrafiło podać 57% badanych, a 11% nie umiało wymienić żadnego jej elementu².

Bardziej szczegółową wiedzę o stanie wojennym sondowaliśmy zadając pytanie otwarte, dotyczące ograniczeń wprowadzonych w pierwszych miesiącach stanu wojennego.

² Por. komunikat CBOS „15 lat po 13 grudnia”, grudzień '96.

Tabela 1

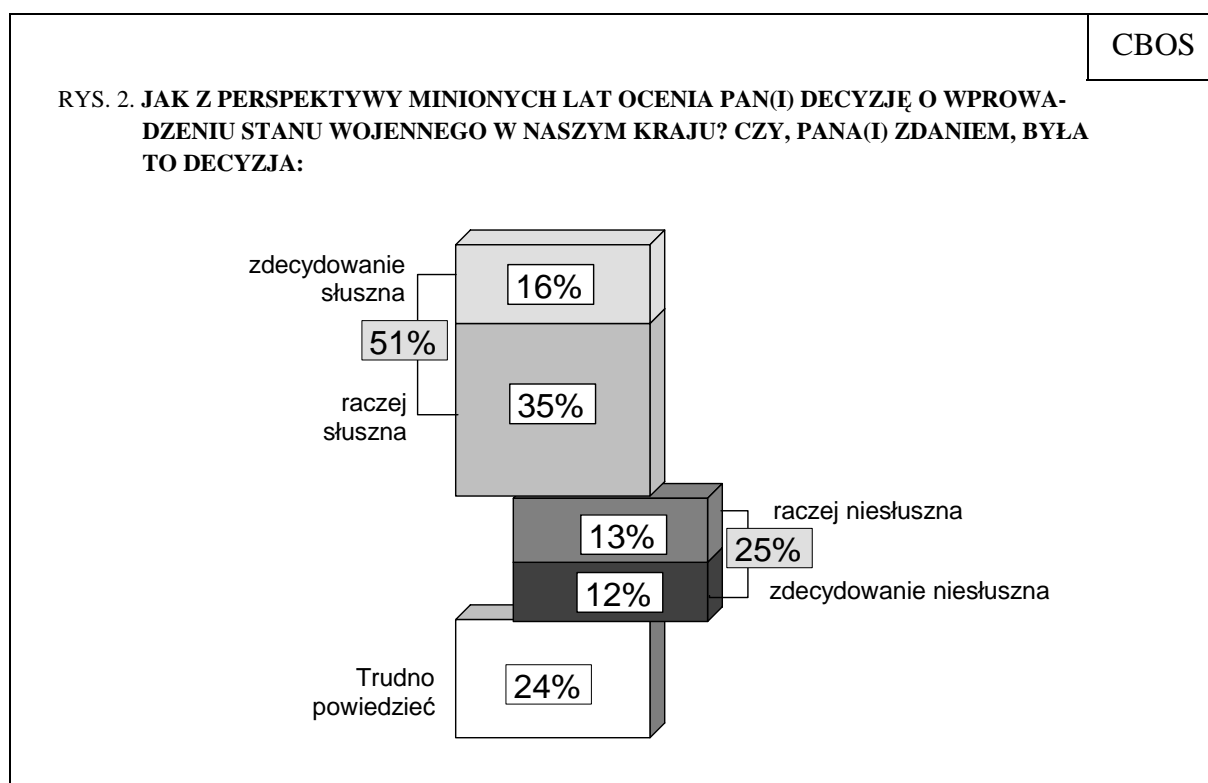
W pierwszych miesiącach stanu wojennego wprowadzono szereg ograniczeń. Jakie to były ograniczenia?	Odpowiedzi respondentów według terminów badań		
	XII '94	XI '96	XI '01
	w procentach		
Godzina milicyjna	70	72	65
Ograniczenie swobody poruszania się po kraju (przepustki na wyjazd do innych miejscowości)	53	47	40
Ograniczenie zakupów, kartki	14	17	15
Zakaz zebrań, zgromadzeń, konieczność uzyskiwania zezwoleń na organizowanie imprez, wesel itp. Także „ograniczenie wolności”, „swobód obywatelskich”	8	12	8
Kontrola rozmów telefonicznych	9	7	8
Przerwanie połączeń telefonicznych	8	7	5
Zakaz, ograniczenie wyjazdów zagranicznych	4	7	2
Kontrola korespondencji	6	5	3
Zakaz zrzeszania się, zawieszenie związków zawodowych i organizacji	3	5	1
Internowania, zamykanie do więzień, represje	3	5	2
Patrole na ulicach, konieczność noszenia przy sobie dokumentów	6	3	5
Trudno powiedzieć, nie wiem, nie pamiętam	12	11	18

W ciągu ostatnich pięciu lat wzrosła liczba ludzi, którzy nie mają żadnych skojarzeń ze stanem wojennym. Niemal co piąty badany nie potrafi nic powiedzieć na temat wprowadzonych wtedy ograniczeń. Proporcje te rozkładają się jednak inaczej wśród osób pamiętających ten czas i wśród tych, dla których jest on tylko historią. W pokoleniu młodym (urodzeni po 1966 roku) aż 30% nie potrafiło nic powiedzieć o ograniczeniach wprowadzonych w stanie wojennym (wśród starszych było ich 12%).

W zbiorowej pamięci Polaków najbardziej utkwiała godzina milicyjna oraz konieczność uzyskiwania przepustek na wyjazd poza miejsce stałego zamieszkania. Warto też zwrócić uwagę, że stosunkowo często ze stanem wojennym kojarzy się system sprzedaży na kartki, mimo że wprowadzono je wcześniej.

OCENA DECYZJI WPROWADZENIA STANU WOJENNEGO

Dotychczas mówiliśmy o tym, co z wydarzeń grudnia 1981 roku pozostało w pamięci społecznej. Istotniejsze jest chyba jednak, jak dziś kształtują się oceny tego wydarzenia?

Obecnie dwukrotnie więcej badanych uważa, że wprowadzenie stanu wojennego było pociągnięciem słusznym, niż jest przeciwnego zdania. Oceny te od dłuższego czasu są dość stabilne, od pierwszych lat minionej dekady ulegają tylko niewielkim wahaniom. Daje się jednak zauważyć systematyczne, choć bardzo nieznaczne, zmniejszanie się odsetka osób zdecydowanie aprobujących wprowadzenie 13 grudnia 1981 roku stanu wojennego.

Tabela 2

Jak z perspektywy minionych lat ocenia Pan(i) decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego? Czy była to decyzja:	Wskazania respondentów według terminów badań		
	XII '94	XI '96	XI '01
	w procentach		
- zdecydowanie słuszna	22	20	16
- raczej słuszna	32	34	35
Słuszna	54	54	51
- raczej niesłuszna	13	14	13
- zdecydowanie niesłuszna	10	16	12
Niesłuszna	23	30	25
Trudno powiedzieć	23	16	24

Stosunek do zasadności wprowadzenia stanu wojennego zależy w znacznym stopniu od poglądów politycznych. Badani o orientacji lewicowej w zdecydowanej większości aprobuje decyzję o jego wprowadzeniu, podczas gdy wśród tych, którzy określają swoje poglądy jako prawicowe, przeważa dezaprobata. Jednak opinie tej ostatniej grupy są bardziej podzielone.

Stosunek do stanu wojennego pozostaje w bardzo wyraźnym związku z dzisiejszymi opcjami politycznymi.

Tabela 3

Elektoraty partii i ugrupowań politycznych*	Jak z perspektywy minionych lat ocenia Pan(i) decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego? Czy była to decyzja:		
	słuszna	niesłuszna	Trudno powiedzieć
	w procentach		
SLD-UP	73	10	17
PSL	57	19	24
Samoobrona	62	30	8
LPR**	29	41	30
PiS**	13	66	21
PO	14	76	10
Nie głosował(a)	50	22	28

*Według odpowiedzi na pytanie: na kogo badany(a) **głosował(a) w ostatnich wyborach parlamentarnych.**

** Ze względu na małą liczebność osób deklarujących głosowanie na te ugrupowania dane te należy traktować ostrożnie.

W elektoratach poszczególnych partii stosunek do stanu wojennego nie do końca pokrywa się z miejscami, zajmowanymi przez posłów tych ugrupowań w sali sejmowej. Najbardziej jednoznacznie negatywnie oceniają decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego osoby, które w wyborach poparły Platformę Obywatelską. Wśród wyborców PiS jest dwukrotnie więcej niż w elektoracie PO osób niemających w tej sprawie wyrobionego poglądu. Z kolei wśród zwolenników LPR jest dwukrotnie więcej oceniających stan wojenny pozytywnie niż w każdym z poprzednio wymienionych elektoratów, a niemal co trzecia osoba z tej grupy powstrzymuje się od zajęcia stanowiska. Wśród głosujących na PSL i Samoobronę wyraźnie przeważają pozytywne oceny decyzji o wprowadzeniu stanu wojennego, jednak elektorat Samoobrony wyróżnia się znacznie większą niż PSL polaryzacją stanowiska w tej sprawie. Poglądy elektoratu SLD-UP na stan wojenny są natomiast niemal dokładną odwrotnością poglądów zwolenników PO. Przekonanie, że decyzja o wprowadzeniu stanu wojennego była słuszna, przeważa również wśród badanych, którzy nie brali udziału w ostatnich wyborach parlamentarnych.

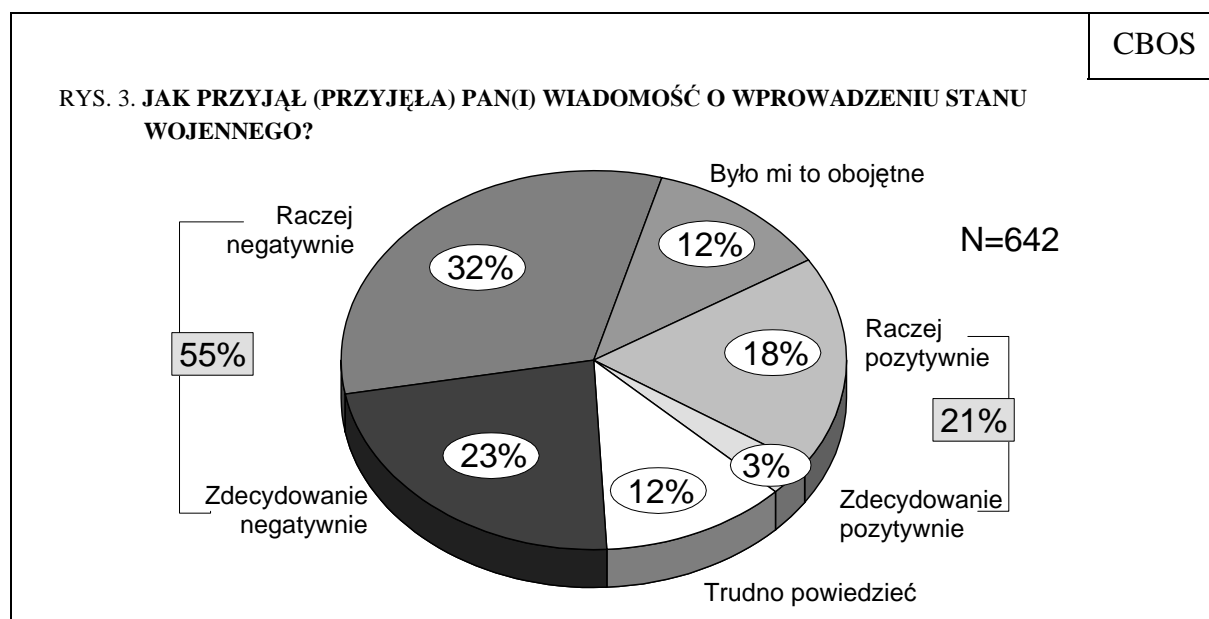
Opinie w tej kwestii różnicuje w pewnym stopniu wykształcenie. Wśród respondentów z wyższym wykształceniem osoby oceniające decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego jako słuszną w niewielkim tylko stopniu przeważają nad tymi, dla których jest ona niesłuszna³. W konsekwencji wśród inteligencji i kadry kierowniczej przewaga aprobaty stanu wojennego nad dezaprobatą jest niezbyt duża. Także mieszkańcy największych miast nieco rzadziej niż pozostali aprobuje tę decyzję, jest to jednak różnica niewielka. Jedynymi dającymi się wyróżnić grupami, w których przeważa negatywny stosunek do stanu wojennego, jest młodzież, a przede wszystkim uczniowie i studenci. Wśród uczącej się młodzieży 44% uważa decyzję o jego wprowadzeniu za niesłuszną, a tylko 26% za słuszną. W zależności od wieku natomiast oceny te kształtują się następująco:

³ Patrz tabele aneksowe.

Tabela 4

Wiek	Jak z perspektywy minionych lat ocenia Pan(i) decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego? Czy była to decyzja:		
	słuszna	niesłuszna	Trudno powiedzieć
	w procentach		
18 - 24 lat	30	35	35
25 - 34	39	29	32
35 - 44	58	20	21
45 - 54	60	25	14
55 - 64	62	18	19
65 i więcej	59	20	21

Badanych w wieku poniżej 35 lat można podzielić na trzy mniej więcej równoliczne grupy: aprobujących stan wojenny, odnoszących się do niego negatywnie i takich, którzy nie mają sprecyzowanych poglądów. Natomiast wśród starszych respondentów - czyli ludzi, którzy rok 1981 przeżywali już na ogół w pełni świadomie - zdecydowanie przeważają oceny pozytywne. Do nich skierowaliśmy dodatkowe pytanie - jak wówczas przyjęli decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego.

W momencie wprowadzenia stanu wojennego społeczeństwo w swej większości zareagowało na ten fakt negatywnie. Jednak w następnych latach znaczna część przeciwników stanu wojennego zmieniła zdanie.

Tabela 5

Jak przyjął (przyjęła) Pan(i) wiadomość o wprowadzeniu stanu wojennego?	Jak z perspektywy minionych lat ocenia Pan(i) decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego? Czy była to decyzja:								
	słuszna			niesłuszna			Trudno powiedzieć		
	'94* N=993	'96* N=939	'01** N=642	'94* N=993	'96* N=939	'01** N=642	'94* N=993	'96* N=939	'01** N=642
	w procentach								
Pozytywnie	91	93	96	5	2	1	4	5	3
Było mi to obojętne	75	64	69	15	17	15	10	19	16
Negatywnie	45	40	45	35	44	34	20	15	21
Trudno powiedzieć	42	46	52	7	12	11	51	42	37
*Pominięto osoby, które na pytanie: „Jak przyjęły wiadomość o wprowadzeniu stanu wojennego” odpowiedziały - „nie pamiętam, byłem za młody(a)”.									
** Tylko osoby urodzone przed 1967 rokiem.									

Już w roku 1994, gdy po raz pierwszy sondowaliśmy opinie w tej kwestii, oceny decyzji o wprowadzeniu stanu wojennego były zbliżone do dzisiejszych. Wśród osób pamiętających stan wojenny jego oceny w ogólnym zarysie również kształtują się podobnie jak w roku 1994. W tej generacji w ciągu minionych siedmiu lat daje się zaobserwować jedynie dość wyraźne utwierdzenie się przekonania o słuszności decyzji ówczesnej władzy w tej grupie badanych, którzy nie potrafili określić jednoznacznie swego stanowiska wobec stanu wojennego w momencie jego wprowadzenia. Respondenci, deklarujący postawę obojętną wobec stanu wojennego w czasie jego wprowadzenia, dziś nieco częściej niż w roku 1994 powstrzymują się od jego oceny, jest to jednak różnica niewielka. Również ci, którzy deklarują, że przyjęli pozytywnie wiadomość o wprowadzeniu stanu wojennego, w pewnym stopniu utwierdzili się w jego słuszności. Natomiast oceny tych, którzy wówczas wiadomość tę przyjęli negatywnie, są dziś takie same jak przed siedmiu laty. Zmiana ich stanowiska nastąpiła więc wcześniej.

POWODY WPROWADZENIA STANU WOJENNEGO

Odpowiedź na pytanie o przyczyny wprowadzenia stanu wojennego dotyczy głębszej pamięci historycznej. Pomaga ona odpowiedzieć na pytanie o powody zmiany ocen tego wydarzenia, jaka nastąpiła w społeczeństwie. Zawiera w sobie również elementy oceny osób odpowiedzialnych za tę decyzję.

Pytaliśmy o tę kwestię stosując pytanie otwarte, dające badanym możliwość wyrażania swojego stanowiska w sposób spontaniczny, bez żadnych sugestii. Podajemy kategorie, do których mogliśmy zaklasyfikować odpowiedzi co najmniej 5% ankietowanych.

Tabela 6

Dlaczego, Pana(i) zdaniem, wprowadzono stan wojenny?	Odpowiedzi respondentów według terminów badań		
	XII '94	XI '96	XI '01
	w procentach ⁴		
W celu uniknięcia obcej interwencji	25	28	25
Aby utrzymać władzę, nie dopuścić do obalenia komunizmu, ratować PZPR, ujarzmić społeczeństwo itp.	16	19	12
Aby uniknąć rozlewu krwi, wojny domowej	17	18	19
Aby uspokoić sytuację, zaprowadzić porządek, ład	6	9	11
„Mniejsze zło” - „zapobiec katastrofie”, „mogło być gorzej”	10	9	9
Powstrzymać strajki, zapobiec im	6	6	6
Zlikwidować „Solidarność”, opozycję, „żeby Solidarność nie doszła do władzy”	6	7	4
Nie wiem, trudno powiedzieć	20	16	25

Spoleczne postrzeganie powodów wprowadzenia stanu wojennego tylko w bardzo niewielkim stopniu zmienia się w miarę upływu lat od tego wydarzenia. Najwidoczniej utrwaliło się ono już dawniej, w każdym razie przed rokiem 1994, gdy po raz pierwszy o to zapytaliśmy. Najczęściej występuje przeświadczenie, że jego celem było uniknięcie obcej interwencji oraz zapobieżenie rozlewowi krwi, wojnie domowej. W poprzednich latach równie często jak zapobieżenie wojnie domowej wymieniano obronę poprzedniego systemu,

⁴ Odsetki nie sumują się do 100, gdyż badani mogli wymienić kilka powodów.

utrzymanie władzy PZPR. W ciągu ostatnich pięciu lat odsetek respondentów wymieniających ten motyw nieco się zmniejszył. Minimalnie mniej osób mówi także o „zlikwidowaniu opozycji”, „Solidarności”. W ostatnich latach nieco wzrosła także liczba badanych niepotrafiących wskazać przyczyn tej decyzji.

Istnieje wyraźny związek między oceną zasadności wprowadzenia stanu wojennego a postrzeganiem powodów tej decyzji.

Tabela 7

Dlaczego, Pana(i) zdaniem, wprowadzono stan wojenny?	Jak z perspektywy minionych lat ocenia Pan(i) decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego? Czy była to decyzja:		
	śluszną	niesłuszną	Trudno powiedzieć
	w procentach		
W celu uniknięcia obcej interwencji	37	11	18
Aby utrzymać władzę, nie dopuścić do obalenia komunizmu, ratować PZPR, ujarzmić społeczeństwo itp.	6	32	5
Aby uniknąć rozlewu krwi, wojny domowej	29	10	8
Aby uspokoić sytuację, zaprowadzić porządek, ład	13	11	8
„Mniejsze zło” - „zapobiec katastrofie”, „mogło być gorzej”	11	4	10
Powstrzymać strajki, zapobiec im	6	6	7
Zlikwidować „Solidarność”, opozycję, „żeby Solidarność nie doszła do władzy”	2	11	3
Nie wiem, trudno powiedzieć	12	25	53

Badani aprobujący stan wojenny dopatrują się powodów jego wprowadzenia przede wszystkim w zapobieżeniu obcej interwencji oraz wojnie domowej. W tej grupie bardzo rzadko wymieniano określenia „stłumienie opozycji”, „likwidacja Solidarności”, znacznie rzadziej mówiono też o „niedopuszczeniu do obalenia komunizmu, utrzymania PZPR przy władzy”. Natomiast ci, którzy uważają, że stan wojenny był niesłusznie wprowadzony, określają jego powody przede wszystkim w kategoriach „niedopuszczenia do obalenia komunizmu, utrzymania PZPR przy władzy, ujarzmienia społeczeństwa itp.”. W tej grupie znacznie rzadziej niż wśród osób aprobujących to wydarzenie pojawiają się kategorie: „obca interwencja”, „wojna domowa”, „mniejsze zło”.

Tabela 9

Jak z perspektywy minionych lat ocenia Pan(i) decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego? Czy była to decyzja:	Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto było 12 lat temu zmieniać ustrój w Polsce czy też nie warto było?		
	Warto	Nie warto	Trudno powiedzieć
	w procentach		
- słuszna	60	31	9
- niesłuszna	76	18	6
Trudno powiedzieć	50	18	32

Okazuje się, że zdecydowana większość osób aprobujących wprowadzenie stanu wojennego jednocześnie uważa, że warto było w roku 1989 zmienić w Polsce ustrój, natomiast wśród krytykujących stan wojenny niemal co piąty podważa również sens zmian ustrojowych.

Stan wojenny dość mocno utkwiał w pamięci Polaków, choć można już zauważyć stopniowe zapominanie o tym wydarzeniu i związanych z nim okolicznościach. Kojarzy się on przede wszystkim z ograniczeniem swobody poruszania się - godziną milicyjną i przepustkami przy opuszczaniu miejsca stałego zamieszkania.

Postrzegane przez badanych przyczyny jego wprowadzenia są na ogół zgodne z tezami ówczesnej propagandy - uniknięcie obcej interwencji lub wojny domowej. W kategoriach obrony ówczesnego systemu ujmuje obecnie powody wprowadzenia stanu wojennego co ósmy badany - w ciągu ostatnich pięciu lat liczba ta się zmniejszyła.

Konsekwencją takiego postrzegania stanu wojennego jest ocena słuszności decyzji o jego wprowadzeniu. Mimo że większość badanych pamiętających ten czas negatywnie przyjęła wówczas tę decyzję, obecnie dwukrotnie więcej osób ocenia ją jako słuszną niż niesłuszną. Natomiast inaczej kształtują się poglądy ludzi młodych na temat zasadności stanu wojennego - wśród najmłodszych nieznacznie przeważa przekonanie, że była to decyzja niesłuszna.

Opracował
Michał STRZESZEWSKI